

2001 ή η μεγάλη καμπή της συγκυρίας

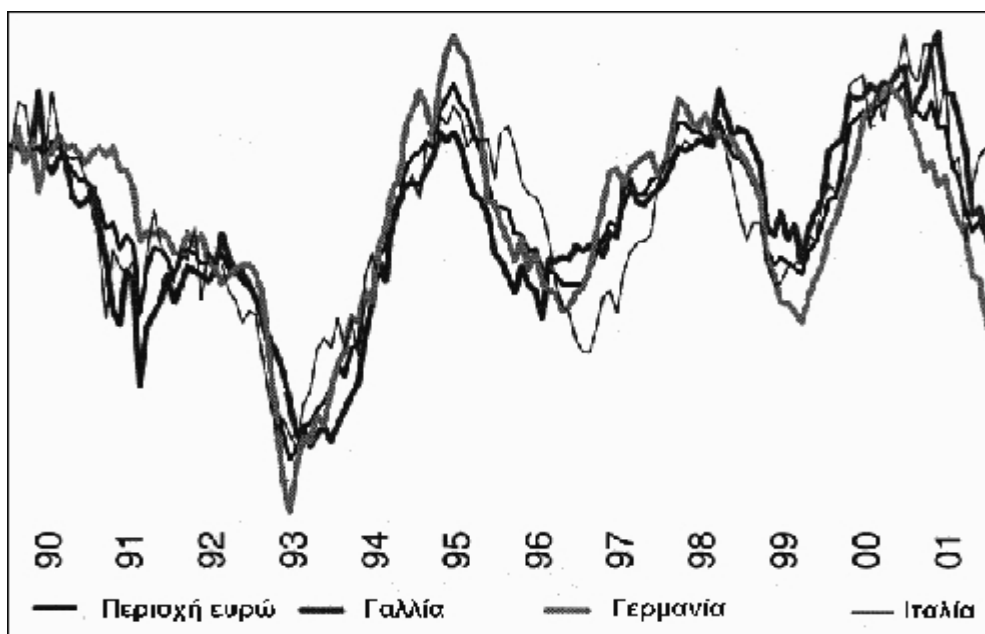
του **Michel Husson**

Η ανάλυση της παγκόσμιας οικονομικής συγκυρίας έχει, προφανώς, διαταραχθεί από τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Πρέπει να κάνει κανείς μια διπλή συζήτηση, για τη φύση της καμπής που παρακολουθούμε σήμερα και για τις συνιστώσες της νέας περιόδου που άνοιξε μετά τις 11 Σεπτεμβρίου. Αυτό προϋποθέτει μια διπλή μετάθεση μεταξύ της βραχείας περιόδου και μιας πιο μακριάς περιόδου, μεταξύ της διαπίστωσης και των υποθέσεων.

Εάν αφήσουμε προσωρινά στην άκρη το κύμα αναταραχής της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και αν επανέλθουμε στις πρόσφατες συζητήσεις, τότε βρίσκουμε δύο ερωτήματα που υπογραμμίζουν τον βαθιά διφορούμενο χαρακτήρα της περιόδου. Μετά από τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις του 1997-98, η συζήτηση είχε πολωθεί γύρω από το εξής ερώτημα: τελικό κράχ ή μήπως στασιμότητα; Τέλικά, δεν είχαμε ούτε το ένα ούτε το άλλο, αλλά μια αναπήδηση της ανάπτυξης, μια «καλύτερευση» (1997-2001), που έκανε να εμφανιστεί ένα νέο ερώτημα: ήταν άραγε ένα κύκλος «*high tech*», εξαιρετικά ισχυρός, ή μήπως το ξεκίνημα ενός νέου μακρόχρονου αναπτυξιακού κύματος; Με λίγα λόγια, οι απαντήσεις που δίνονταν κάλυπταν μια πάρα πολύ μεγάλη γκάμα, από τον καταστροφισμό ως μια κριτική υιοθέτηση της καπιταλιστικής ευφορίας. Η εξέταση των πρώιμων δεικτών παραγωγής (βλ. σχήμα 1) απεικονίζει την πολύ κυκλική λειτουργία των ευρωπαϊκών οικονομιών. Επίσης επιτρέπει να επιβεβαιώσουμε πως η συγκυριακή μεταστροφή βρίσκεται πριν από τις 11 Σεπτεμβρίου, όπως ακριβώς και η ύφεση των αρχών της δεκαετίας του '90 είχε ξεκινήσει πριν από τον πόλεμο του Κόλπου. Αυτό δικαιολογεί το να πάρουμε μια ορισμένη απόσταση για να βγάλουμε τα μαθήματα από την πρόσφατη συγκυρία, η οποία ήρθε να διαλύσει ορισμένες αυταπάτες.

Σχήμα 1.

Πρώιμοι δείκτες παραγωγής στην Ευρώπη

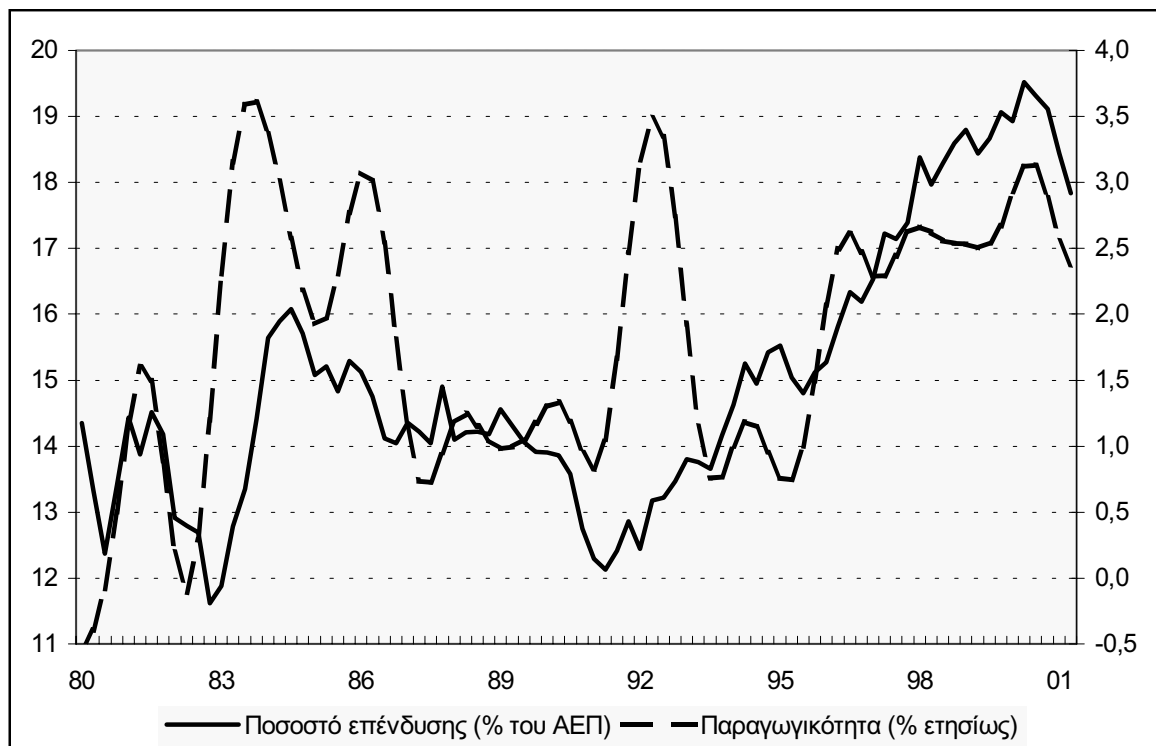
Το τέλος της «νέας οικονομίας»

Ο οικονομικός κύκλος αντιστράφηκε σαφώς στις ΗΠΑ και οι τρόποι με τους οποίους αυτό έγινε δείχνουν τα όρια του μοντέλου της «νέας οικονομίας». Τα όρια αυτά είναι δύο ειδών. Ορισμένα είναι κλασικά και παραπέμπουν στις βασικές αντιφάσεις του καπιταλισμού και, ιδιαίτερα, στην τάση υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου. Άλλα πάλι προέρχονται από τις συγκεκριμένες μορφές της «νέας οικονομίας» και δεν έχουν ακόμα πλήρως εκδηλωθεί.

Η έκφραση «νέα οικονομία», που χρησιμοποιήθηκε στις ΗΠΑ, παραπέμπει σε πολλά φαινόμενα - μεταξύ των οποίων στη χρηματιστηριακή έκρηξη και στο χαμηλό πληθωρισμό-, αλλά αναφέρεται κυρίως στην επιτάχυνση των κερδών παραγωγικότητας που συνδέεται με τις νέες τεχνολογίες. Μια τέτοια εξέλιξη θα είχε για συνέπεια να χαλαρώσουν οι περιορισμοί αποδοτικότητας του κεφαλαίου και θα αποτελούσε την αναγκαία συνθήκη για μια πιο υψηλή και πιο σταθερή ανάπτυξη. Ωστόσο, η αναγκαία αυτή συνθήκη δεν είναι και αναγκαστικά ικανή, πράγμα που δείχνει ότι δεν υπάρχει καμία τεχνολογική λύση στις αντιφάσεις του κεφαλαίου.

Σχήμα 2

Επένδυση και παραγωγικότητα στις ΗΠΑ

Πηγή: Bureau of Economic Analysis

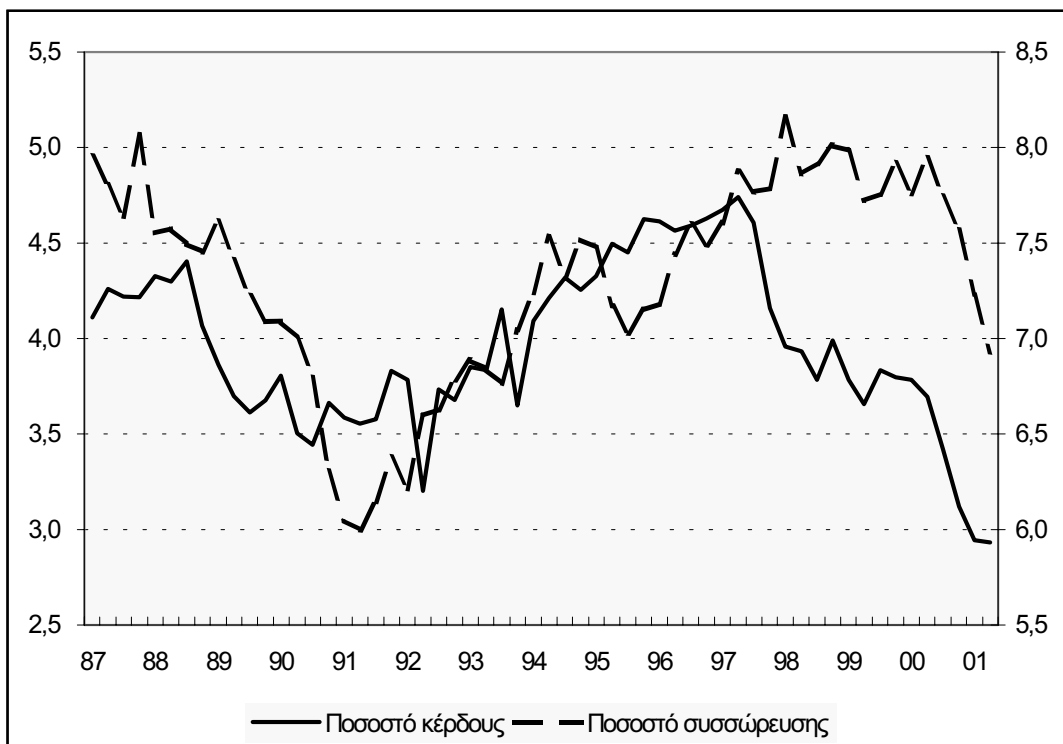
Η ανάπτυξη της δεκαετίας του '90 στηρίχτηκε πράγματι, στις ΗΠΑ, σε μια έκρηξη της επένδυσης, ιδιαίτερα έντονη μεταξύ 1996 και 2001, που τροφοδότησε τα κέρδη της παραγωγικότητας. Το σχήμα 2

απεικονίζει τη σχέση αυτήν μεταξύ επένδυσης και παραγωγικότητας και δείχνει καλά ότι τα πρόσφατα κέρδη παραγωγικότητας επετεύχθησαν μέσα από μια πρωτόγνωρη επενδυτική προσπάθεια. Έτσι, βλέπουμε να διαγράφεται μια αντικειμενική απάντηση στο ερώτημα του αν πρόκειται για κύκλο ή για νέα ανάπτυξη. Για να διαγνώσει κανείς μια νέα φάση ανάπτυξης, θα έπρεπε, πράγματι, τα κέρδη παραγωγικότητας να διατηρηθούν σε υψηλό επίπεδο και, επομένως, η πρόσφατη επενδυτική προσπάθεια να μην χαλαρώσει. Όμως, όλα τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν πως «το πράγμα άλλαξε»: η επένδυση πέφτει και η παραγωγικότητα χαλαρώνει. Είναι, επομένως, εύλογο να κλείσουμε τη συζήτηση λέγοντας πως η «νέα οικονομία» δεν ήταν παρά ένας «*high tech*» κύκλος. Η διαπίστωση αυτή ρίχνει, με τη σειρά της, φως στο είδος της ύφεσης των ΗΠΑ, που έχει όλα τα χαρακτηριστικά μιας κλασικής κρίσης υπερσυσσώρευσης...

Για να πειστεί κανείς, αρκεί να εξετάσει τη συγκριτική εξέλιξη του ποσοστού του κέρδους και του ρυθμού συσσώρευσης του κεφαλαίου. Ο τελευταίος αυξανόταν σταθερά σε όλη τη δεκαετία του '90, πράγμα που αντιστράφηκε μέσα στο 2000. Όσο για το ποσοστό του κέρδους, αυτό συνόδεψε τη συσσώρευση του κεφαλαίου στα δύο πρώτα τρίτα της δεκαετίας, αλλά η αντιστροφή του είναι πιο νωρίς, στα μέσα του 1997 (σχήμα 3). Οι παρατηρήσεις αυτές θα απαιτούσαν μια δουλειά στατιστικής επεξεργασίας, στο μέτρο που δεν διαθέτουμε πλέον επίσημα στοιχεία για το απόθεμα του κεφαλαίου, που πρέπει έτσι να το ανοικοδομήσουμε θεωρητικά. Αλλά την καμπή της αποδοτικότητας μπορούμε να την παρατηρήσουμε και άμεσα στα κέρδη των επιχειρήσεων, τα οποία πέφτουν από τα 858 δισεκατομμύρια δολάρια το 1997 (3^ο τρίμηνο) στα 761 δισεκατομμύρια το 2001 (2^ο τρίμηνο).

Σχήμα 3

Κέρδος και συσσώρευση στις ΗΠΑ

Η μείωση του ποσοστού του κέρδους προέρχεται από δύο συνδυασμένες επιπτώσεις. Καταρχήν, το μερίδιο των μισθών αυξάνει: η μάζα των μισθών που δίνει ο ιδιωτικός τομέας αυξάνει κατά 30% από το 1997 ως το 2001, ενώ το ΑΕΠ αυξάνει την ίδια περίοδο κατά 21,5%. Κατά δεύτερον, μπορούμε να παρατηρήσουμε μια ταυτόχρονη αύξηση της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου. Η σχέση κεφάλαιο προς προϊόν αυξήθηκε, έτσι, κατά 17% σε όγκο και κατά 10% σε αξία. Με άλλα λόγια, ο μεγαλύτερο φορτίο του κεφαλαίου μαζί με τη μείωση του ποσοστού εκμετάλλευσης συμπράττουν προς μια υποχώρηση του ποσοστού του κέρδους. Καθώς η επένδυση συνέχισε στο ενδιάμεσο, καταλήγουμε αρκετά λογικά σε μια υπερσυσσώρευση που εκδηλώνεται με τη συγκρότηση πλεονασματικών ικανοτήτων σε σχέση με τις συνθήκες της αποδοτικότητας. Το πλεόνασμα αυτό παίρνει τη μορφή μιας υποχώρησης του ποσοστού χρησιμοποίησης των παραγωγικών ικανοτήτων: τον Αύγουστο του 2001, ήταν 76,2%, δηλαδή βρισκόταν στο πιο χαμηλό της σημείο από την ύφεση του 1982. Η πτώση αυτή αγγίζει ιδιαίτερα τις βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας, όπου το ποσοστό χρησιμοποίησης των ικανοτήτων περνάει από το 88% το 1995 στο 63,4% το 2001. Είναι επομένως οι συμβολικοί τομείς της «νέας οικονομίας» που ακριβώς πλήττονται το περισσότερο.

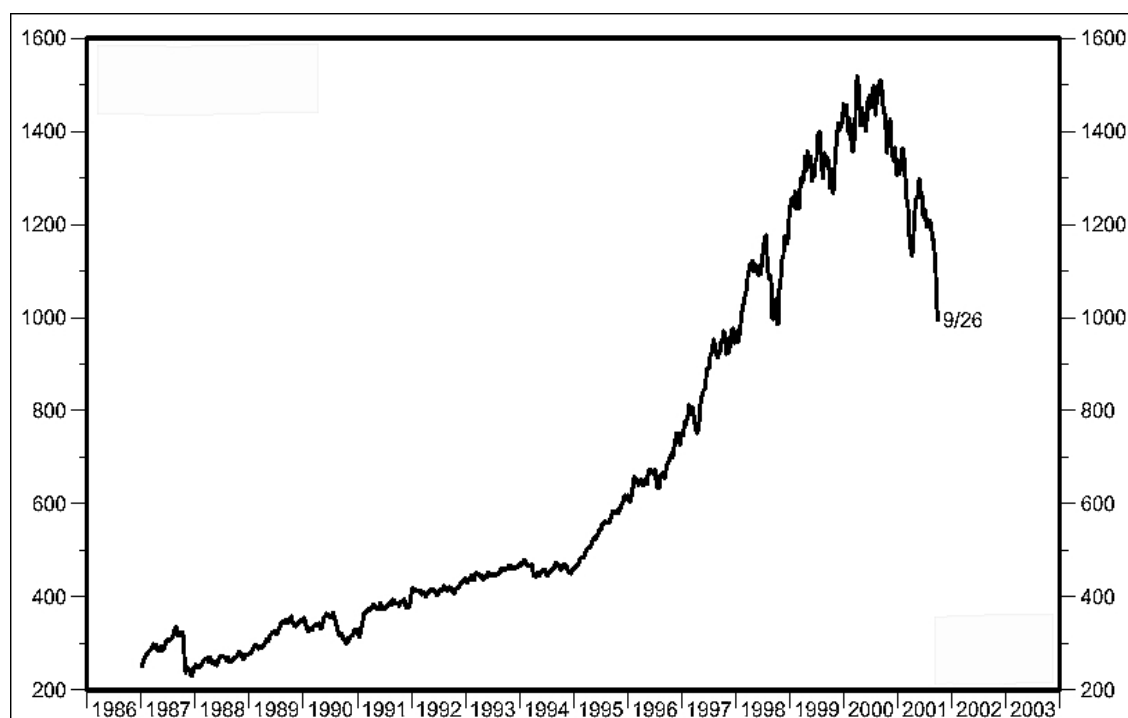
Το τριπλό «μεγάλο άνοιγμα» των ΗΠΑ

Τώρα που οι κλασικές αντιφάσεις βγήκαν στην επιφάνεια, όλο το ζήτημα είναι πώς θα συναρθρωθούν με τις συγκεκριμένες αντιφάσεις που προέρχονται από τη σημερινή συνάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας, καθώς και με τις επιπτώσεις από τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Οι συγκεκριμένες αυτές αντιφάσεις εκφράζονται με τη μορφή μεγάλων οικονομικών ανισορροπιών, που αφορούν το χρηματιστήριο, την κατανάλωση και τον εξωτερικό τομέα.

Η πρώτη μεγάλη απόκλιση, αυτή που υπήρχε μεταξύ κερδών και χρηματιστηριακών αξιών βρίσκεται σε πορεία απορρόφησης, μέσα από μια τάση υποχώρησης των δεύτερων, η οποία και θα μπορούσε να περιγραφεί τουλάχιστον σαν «έρπον κραχ» (σχήμα 4). Και εδώ, η κίνηση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί σαν μια επιστροφή στην τάξη του νόμου της αξίας. Οι μετοχές αντιπροσωπεύουν, πράγματι, μια απαίτηση επί της δημιουργούμενης υπεραξίας. Μεσοπρόθεσμα, τα μερίσματα και οι χρηματιστηριακές υπεραξίες που προσφέρουν οι μετοχές δεν μπορούν να αποκλίνουν διαρκώς από τα πραγματικά κέρδη που προβλέπουν. Η μία από τις βασικές ρήσεις της «νέας οικονομίας» ήταν, αντίθετα, να αφήνεται να εννοηθεί πως το κεφάλαιο θα είχε απελευθερωθεί από το νόμο της αξίας. Μερικοί, όπως ο Michel Aglietta⁽¹⁾, θεωρητικοποιούσαν αυτόν τον «περιουσιακό καπιταλισμό», στο όνομα του οποίου ζητούσαν από τους μισθωτούς να είναι «μοντέρνοι» και να αποδεχτούν τα χρηματιστηριακά προϊόντα αντί του μισθού. Όλη αυτή η φαντασμαγορία διαλύθηκε με τη χρηματιστηριακή αντιστροφή και η καπιταλιστική ιδεολογία πήρε, ταυτόχρονα, μια γερή φάπα, όποια και να είναι η εξέλιξη των δεικτών κατά τους ερχόμενους μήνες. Θα είναι, για παράδειγμα, πολύ δύσκολο, να δημιουργηθούν ή να επεκταθούν στην Ευρώπη τα pension funds (ιδιωτικά συνταξιοδοτικά ταμεία), γιατί ένα από τα κύρια επιχειρήματα υπέρ τους μόλις έχει καταρριφθεί. Πράγματι, πώς να ζητήσει πλέον κανείς από τους μισθωτούς να συνδέσουν τους μισθούς τους με το Χρηματιστήριο; Η ύφεση έχει ήδη δώσει αυτό το πρώτο μάθημα της πραγματικότητας σε όλον τον κόσμο: καλύτερα μισθοί παρά ο χρηματιστηριακός κίνδυνος.

Σχήμα 4

Ο δείκτης Standard and Poor's 500, 1986-2001

Η κίνηση της χρηματιστηριακής διόρθωσης άρχισε εδώ και σχεδόν δύο χρόνια και, επομένως, δεν έχει καμία σχέση με τις 11 Σεπτεμβρίου. Λειτουργήσε σε δύο χρόνους: κατά το 2000 είδαμε την κίνησή τους να σταματάει και οι δείκτες έμεναν στάσιμοι. Οι χρηματιστηριακοί αναλυτές ξεδίπλωσαν τότε όλη τους την ενεργητικότητα, για να μας εξηγήσουν ότι επρόκειτο για προσωρινή σταθεροποίηση, που σύντομα θα την ακολουθούσε ανάκαμψη. Αλλά η μέθοδος δεν έπιασε: η πτώση συνέχισε σε όλο το 2001. Η αναδίπλωση αυτή παίρνει τη μορφή μιας εντυπωσιακής απώλειας αξίας στις μετοχές του Nasdaq, που ο δείκτης τους έπεσε από το 5.000 στο 2.000 μέσα στο 2000 και μετά συνέχισε να πέφτει ως το 1.700, δηλαδή συνολικά μια πτώση δύο τρίτων. Ο δείκτης της νέας τεχνολογίας ήρθε έτσι να ενταχθεί στους «παραδοσιακούς» χρηματιστηριακούς δείκτες, πράγμα που συμβολίζει τέλεια το τέλος της «νέας» οικονομίας.

Η δεύτερη μεγάλη απόκλιση αφορά την ιδιωτική κατανάλωση. Οι ΗΠΑ χαρακτηρίζονται από μια τελείως εξαιρετική κατάσταση, αφού τα νοικοκυριά βάλθηκαν να καταναλώνουν ένα όλο και μεγαλύτερο μερίδιο του εισοδήματός τους, που τώρα έχει φτάσει το 100%. Ο δυναμισμός αυτός της κατανάλωσης είναι, εξάλλου, η κύρια κινητήρια δύναμη της περίφημης «νέας ανάπτυξης», αλλά δεν είναι βιώσιμος. Ορισμένοι καταναλώνουν πολλά, επειδή θεωρούν πως οι δυνητικές υπεραξίες στο Χρηματιστήριο ισοδυναμούν με τη συγκρότηση αποταμίευσης, άλλοι πάλι δανείζονται για να καταναλώσουν, ή ακόμα και για να παίξουν στο Χρηματιστήριο. Η πρόσφατη ευφορία στηρίζεται, επομένως, σε έναν τεράστιο όγκο ιδιωτικής χρέωσης. Η υποχώρηση της Wall Street, αποκαλύπτοντας ότι η βάση των υπολογισμών αυτών ήταν λαθεμένη θα πρέπει να μεταφραστεί σε αύξηση του ποσοστού αποταμίευσης (πράγμα που

έχει ήδη ελαφρά ξεκινήσει), σε χρεοκοπία ορισμένων νοικοκυριών, δηλαδή σε χαμηλότερη ανάπτυξη της κατανάλωσης. Τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου θα ωθήσουν προς την ίδια κατεύθυνση, επιταχύνοντας τη διάλυση των ευφορικών αναμονών. Μπορούμε εύκολα να φανταστούμε ένα καταστροφικό σενάριο, με ένα κύμα προσωπικών χρεοκοπιών, που θα οδηγούσε σε πτώση της κατανάλωσης και της εγχώριας ζήτησης.

Η τελευταία μεγάλη απόκλιση είναι το έλλειμμα του τρέχοντος εξωτερικού ισοζυγίου, που φτάνει τα 450 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως, δηλαδή το 4,5% του ΑΕΠ. Αυτό σημαίνει πως η παγκόσμια αποταμίευση, που προέρχεται από τον υπόλοιπο κόσμο, αντικαθιστά την εγχώρια αποταμίευση, για να χρηματοδοτηθεί η ανάπτυξη των ΗΠΑ. Ως τώρα, αυτό μπορούσε να θεωρείται σαν σχετικά «υγιές», αφού τα πλεονάζοντα κεφάλαια από την Ευρώπη και την Ιαπωνία φαίνονταν να χρηματοδοτούν την έκρηξη της «νέας οικονομίας». Αυτή η εισροή κεφαλαίων τροφοδοτήθηκε και από τη φυγή των κεφαλαίων από τις αναδυόμενες αγορές και στηρίχτηκε επίσης και από ένα ισχυρό δολάριο και από μια υψηλή αποδοτικότητα. Αλλά τα πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν. Η επένδυση ήδη έχει αντιστραφεί, έτσι που τα νέα κεφάλαια χρηματοδοτούν την κατανάλωση, πράγμα που δεν μπορεί να κρατήσει πολύ, ακόμα περισσότερο που η αποδοτικότητα πέφτει και η πτώση του δολαρίου αρχίζει να γίνεται εύλογη.

Το σοκ της 11^{ης} Σεπτεμβρίου έρχεται να ανατρέψει αυτή την τριπλή μοιρασιά, με πολλούς τρόπους. Κινδυνεύει να επιταχύνει την αντιστροφή της κατανάλωσης, αλλά ταυτόχρονα διαγράφει και μια διέξοδο για τον κυρίαρχο ιμπεριαλισμό. Η περίοδος που ανοίγει θα πρέπει να χαρακτηριστεί από αντιστροφή της δημοσιονομικής πολιτικής. Το πλεόνασμα έχει ήδη εξαφανιστεί, αλλά το πρόγραμμα επιδότησης των πιο πληγμένων τομέων, καθώς και οι δαπάνες -στρατιωτικές ή άλλες- που συνδέονται με το σχέδιο αντίδρασης, θα αντιπροσωπεύσουν ένα πρόγραμμα κενσινιανής ανάκαμψης που μπορεί, τουλάχιστον για ένα διάστημα, να αντικαταστήσει μια κατανάλωση μισθών που σφραγίζεται για καιρό. Ήδη μιλάνε για 100 δισεκατομμύρια δολάρια, δηλαδή για το 1% του ΑΕΠ. Οι ανάγκες εξωτερικής χρηματοδότησης θα μπορούσαν, κατά δεύτερον, να οδηγήσουν σε ένα είδος «συμφωνίας» μεταξύ ΗΠΑ και Ευρώπης, που θα στηριζόταν στην εξής διευθέτηση: Οι ΗΠΑ δεν θα προσπαθούσαν να ισορροπήσουν το ισοζύγιό τους μέσω επιθετικής μείωσης του δολαρίου, το οποίο θα ισοδυναμούσε με την εξαγωγή της ύφεσής τους προς την Ευρώπη και την Ιαπωνία. Αντί αυτής της χειρονομίας, οι εταίροι των ΗΠΑ θα αναλάμβαναν να εξασφαλίσουν μια χρηματοδότηση, που θα έβρισκε πλέον τη νομιμοποίησή της στην πολεμική προσπάθεια ενάντια στην τρομοκρατία.

Ο δρόμος είναι προφανώς πολύ στενός και οι ανισορροπίες είναι τόσο σημαντικές που θα μπορούσαμε πολύ εύκολα να φανταστούμε ένα γλίστρημα των ΗΠΑ στο καταστροφικό σενάριο, όπου όλα θα απορρυθμίζονταν ταυτόχρονα: τα νοικοκυριά θα σταματούσαν την κατανάλωση και τα κεφάλαια θα σταματούσαν τη ροή τους. Η ρύθμιση αυτή είναι πολύ μπλεγμένη, γιατί ο στόχος είναι ταυτόχρονα να συνοδευτεί η επιβράδυνση της εγχώριας ζήτησης, και μάλιστα ίσως και να προκληθεί με τη επιβράδυνση της αύξησης των μισθών, με μια τόνωση της οικονομίας μέσω άλλων τομέων εκτός από καταναλωτικά αγαθά. Η επιτυχία του εγχειρήματος εξαρτάται, κατά πολύ, από την εξέλιξη των πολιτικών σχέσεων μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ, καθώς και από την ικανότητα των τελευταίων να επιβάλουν στον υπόλοιπο κόσμο να πληρώσει τη στήριξη της δικής τους συγκυρίας.

Το διάλειμμα τελείωσε, στην Ευρώπη

Τελικά, τα πράγματα πάνε πολύ γρήγορα. Μόλις πριν 12 μήνες, οι Ευρωπαίοι ηγέτες πλοηγούσαν πάνω στην ανάκαμψη και εξυμνούσαν την επιτυχία της Ευρώπης, νέας παγκόσμιας λοκομοτίβας, ικανής να αναλάβει τη σκυτάλη από τις ΗΠΑ. Σήμερα, οι ίδιοι αναρωτιούνται πώς να κάνουν για να μην εφαρμόσουν το θλιβερό Σύμφωνο σταθερότητας, που συνδέεται με το Σύμφωνο του Άμστερνταμ του Ιούνιου του 1997. Για το σοσιαλ-φιλελευθερισμό, το διάλειμμα τελείωσε.

Και όμως, όλα πήγαιναν μια χαρά. Όχι μόνο το ευρώ μπόρεσε να γίνει χωρίς μεγάλες απώλειες, αλλά και του δόθηκε το βάπτισμα, την 1^η Ιανουαρίου του 1999, εν μέσω ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος. Μεταξύ 1996 και 2000, 7 εκατομμύρια θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν και ο αριθμός των ανέργων, των επίσημα καταγεγραμμένων, μειώθηκε κατά 3,5 εκατομμύρια. Είναι απολύτως αναγκαίο να αναλυθεί η φύση της ανάκαμψης αυτής, για να κατανοηθεί καλύτερα η συγκυριακή αντιστροφή. Για να πάμε γρήγορα, θα μπορούσαμε να πούμε πως η ανάκαμψη αυτή ήταν «μη-νεο-φιλελεύθερη», με την έννοια ότι προήλθε από τη χαλάρωση, και όχι από την πιο αυστηρή εφαρμογή, των φιλελεύθερων δογμάτων. Η χαλάρωση αυτή ήταν μόνο εν μέρει συνειδητή επιλογή και, κυρίως, εξαρτήθηκε από εξωτερικούς παράγοντες.

Το πρώτο στοιχείο είναι η *de facto* υποτίμηση των ευρωπαϊκών νομισμάτων απέναντι στο δολάριο, στα μέσα του 1997. Η Ευρώπη κερδίζει σε ανταγωνιστικότητα, οι εξαγωγές της γνωρίζουν άλμα και ξεκινάει έτσι ένας μικρο-κύκλος. Ο δυναμισμός των εξαγωγών συνδυάζεται κατόπιν, το 1998, και με μια αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών που προέρχεται περισσότερο από την απρόσμενη επιβράδυνση του πληθωρισμού και όχι τόσο από αύξηση των ονομαστικών μισθών. Η κατανάλωση αναλαμβάνει αμέσως -οι αστοί οικονομολόγοι βγάζουν λογίδια για την «εμπιστοσύνη» των νοικοκυριών- και η επένδυση, με τη σειρά της, ξεκινάει και πάλι. Η ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας προκαλεί δημιουργία θέσεων εργασίας, που με τη σειρά τους στηρίζουν την κατανάλωση. Στο δημοσιονομικό σκέλος, η ανάπτυξη οδηγεί σε αύξηση των εσόδων και μείωση των ελλειμμάτων, τις περισσότερες φορές απρόσμενα.

Αυτή η αλυσίδα, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κεϋνσιανή, αντιπροσωπεύει μια εμπειρική κριτική της νεοφιλελεύθερης θεολογίας, της οποίας όλες οι συνταγές καταρρίπτονται έτσι. Χρειαζόταν, μας έλεγαν, ένα ισχυρό νόμισμα, πριν να γίνει το ενιαίο νόμισμα. Στο όνομα του νόμου αυτού επιβλήθηκε στην Ευρώπη μια πολιτική άξια των προγραμμάτων διαρθρωτικής προσαρμογής που στοίχισε πάρα πολλές θέσεις εργασίας. Αλλά το μεγάλο παράδοξο είναι ότι το ευρώ τελικά συγκροτήθηκε σαν αδύναμο νόμισμα. Χωρίς αυτό το οξυγόνο που προσέφερε η άνοδος του δολαρίου το 1997, η πραγματοποίηση του ευρώ θα είχε συναντήσει πολύ σοβαρές δυσκολίες.

Το θετικό σπρώξιμο των μισθών αποδεικνύει πως μια αύξηση των μισθών δεν προκαλεί καμία από τις προαναγγελλόμενες καταστροφές. Ο πληθωρισμός παραμένει γελοία χαμηλός και η Ευρώπη είναι συνολικά πλεονασματική απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο. Ενώ το μερίδιο των μισθών στο εθνικό εισόδημα μειωνόταν από πάνω από 15 χρόνια, σύμφωνα και με τις φιλελεύθερες συνταγές, ακριβώς μόλις σταμάτησε αυτή η μείωση και σταθεροποιήθηκε, ακριβώς τότε η οικονομία ξαναπαίρνει μπροστά, χάρη στο δυναμισμό που ξαναβρίσκει η εγχώρια αγορά. Ίδια διάψευση και των δημοσιονομικών πολιτικών. Το νεοφιλελεύθερο

δόγμα ισχυριζόταν πως η εξυγίανση των δημοσίων οικονομικών ήταν προϋπόθεση για την ανάκαμψη της ανάπτυξης. Νά όμως που τα πράγματα εξελίσσονται ακριβώς αντίστροφα: είναι η ανάκαμψη που έρχεται να απορροφήσει μηχανικά το έλλειμμα. Η καλύτερη υγεία της οικονομίας που καταγράφηκε σε αυτές τις χρονιές επιτρέπει, ταυτόχρονα, να μετρηθεί ο χαμένος χρόνος με τη διεξαγωγή των νεοφιλελεύθερων πολιτικών της λιτότητας και της ανεργίας.

Ο σοσιαλ-φιλελευθερισμός στριμωγμένος στη γωνία

Τώρα θα πρέπει να εγκαταλείψουμε την απλοϊκή στάση που συνίσταται στο να παίρνουμε τοις μετρητοίς τα λόγια των νεοφιλελεύθερων και να κάνουμε ότι πιστεύουμε πως η πολιτική τους έχει πράγματι για στόχο να παλαίψει ενάντια στην ανεργία. Στην πραγματικότητα, η Κομισιόν και οι κυβερνήσεις δεν προσπαθούν να απομακρυνθούν από το δόγμα. Αντί να ορίσουν μια νόρμα αύξησης του μισθού που να εξασφαλίζει έναν δυναμισμό της μισθωτής ζήτησης, αυτό που προσπαθούν είναι να επανέλθουν στις αναφορές τους, δηλαδή στο πάγωμα των μισθών. Χωρίς καύσιμο, η ανάκαμψη δεν μπορεί παρά να σβήσει και να υποστεί και την επιβράδυνση που εισάγεται από τις ΗΠΑ.

Στο βάθος, αυτό που βλέπουμε να διεξάγεται μπροστά μας είναι το σενάριο που ήταν το πιο εύλογο το 1998, δηλαδή ένα σταδιακό φρενάρισμα όλων των κινητήριων δυνάμεων της παγκόσμιας οικονομίας. Αντίθετα από τις αισιόδοξες προβλέψεις, η επιβράδυνση των ΗΠΑ σχεδόν αμέσως μεταδόθηκε στην Ευρώπη. Έτσι, βλέπουμε να εμφανίζονται οι βάνανυσες επιπτώσεις μιας αυξημένης παγκοσμιοποίησης, που ενισχύεται και από τα εμπόδια που επιβάλλονται στην πρόοδο των εγχώριων αγορών. Η μετάδοση αυτή είναι τόσο πιο γρήγορη όσο σχεδόν το ήμισι του παγκόσμιου εμπορίου γίνεται σε εξοπλιστικά αγαθά, πράγμα που μεταδίδει τις πιο έντονες διακυμάνσεις της επένδυσης.

Η σοσιαλ-δημοκρατία, που ήταν τότε πλειοψηφική στην Ευρώπη, υπέγραψε το 1997 το σύμφωνο του Άμστερνταμ. Ο Ζοσπέν, ο γάλλος πρωθυπουργός, που μόλις είχε ανέβει στην εξουσία, είχε συνοδεύσει την υπογραφή του με όρους, μεταξύ των οποίων βρίσκονταν η προτεραιότητα για την απασχόληση και η δημιουργία μιας «οικονομικής κυβέρνησης». Η ιδρυτική αυτή πράξη του σοσιαλ-φιλελευθερισμού συμπύκνωνε καλά το βασικό του στοίχημα: να καταστήσει συμβατό το φιλελεύθερο-μονεταριστικό δρόμο που είχε επιλεγεί για την ευρωπαϊκή οικοδόμηση με μια οικονομική πολιτική που να ασχολείται λίγο περισσότερο με τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Η βελτίωση που ακολούθησε μπόρεσε να δώσει την εντύπωση πως το στοίχημα είχε κερδηθεί. Όμως, πρόκειται για μια ανταπάτη που γέννησε μια ανάκαμψη σε μεγάλο βαθμό απρόσμενη. Το οξυγόνο αυτό επέτρεψε να γίνει το ευρώ και πέρασε σε δεύτερο πλάνο τις αντιφάσεις και τα ζητήματα που δεν έχουν λυθεί. Και νά που αυτά επανέρχονται με την οικονομική επιβράδυνση. Αρχίζει να γίνεται αντιληπτό πως η αυστηρή εφαρμογή του Συμφώνου σταθερότητας ισοδυναμεί με το να ριχτεί η ευρωπαϊκή οικονομία σε σούπερ-ύφεση. Αλλά δεν υπάρχει κανένας άλλος θεσμός από την κεντρική τράπεζα για να καθοδηγήσει και να συντονίσει τη συγκυριακή πολιτική. Με λίγα λόγια, η ευρωπαϊκή οικοδόμηση είναι χωλή, κουτσή και παραμορφωμένη προς όφελος του χρηματιστηριακού καπιταλισμού. Σε όλες τις χώρες, θα εμφανιστεί το δίλημμα: πώς μπορούν να μειωθούν οι φόροι και ταυτόχρονα να μειωθεί και το δημοσιονομικό έλλειμμα κάτω του 1% του ΑΕΠ; Και όμως, αυτό είναι που προβλέπει το περίφημο Σύμφωνο σταθερότητας: όλος ο κόσμος αρχίζει να καταλαβαίνει

πως είναι αδύνατον να εφαρμοστεί.

Αλλά η στροφή προς μια πολιτική λιγότερο οπισθοδρομική δεν είναι καθόλου εγγυημένη. Για να πάρουμε απλώς ένα παράδειγμα από πολλά άλλα, η Ευρωπαϊά επίτροπος, η υπεύθυνη για την απασχόληση και τις κοινωνικές υποθέσεις, η Άννα Διαμαντοπούλου, πρόσφατα δήλωσε: *«Η μεταρρύθμιση των αγορών απασχόλησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκεται σε πορεία πραγματοποίησης. Ως τώρα, τα αποτελέσματα ήταν θετικά, αλλά οι κυβερνήσεις, οι επιχειρήσεις και τα συνδικάτα θα πρέπει να συνεχίσουν τις υιοθετημένες πολιτικές μεταρρύθμισης -ανεξάρτητα από μια επιδείνωση του παγκόσμιου οικονομικού κλίματος. Η επιβράδυνση της οικονομίας δεν πρέπει να οδηγήσει σε πολιτική κάμψη. Η μακροχρόνια στρατηγική που εφαρμόζουμε σήμερα είναι η μόνη δυνατή απάντηση»*⁽²⁾. Εάν σε αυτό προσθέσουμε τη δυσκολία να αλλάξει κανείς πολιτική στη μέση του δρόμου, την απουσία θεσμών που να είναι σε θέση να αναλάβουν το βάρος του αναγκαίου συντονισμού των οικονομικών πολιτικών και, τέλος, το στενό ορίζοντα σκέψης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, μπορούμε να φοβόμαστε το χειρότερο, δηλαδή ακατάλληλες αντιδράσεις στη συγκυριακή μεταστροφή.

Η νέα αμφισβήτηση της ακάθεκτης παγκοσμιοποίησης

Η Παγκόσμια Τράπεζα δημοσίευσε πρόσφατα, στις 1 Οκτωβρίου, ένα ανησυχητικό κείμενο που αναθεωρεί προς τα κάτω το ρυθμό ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών, ο οποίος θα ήταν πλέον μόνο 2,8% το 2001 (μετά το 5,5% το 2000) και θα ξανα-άρχιζε να ανεβαίνει πολύ αργά το 2002 με ένα 3,5%. Ο Πρόεδρος της Τράπεζας, Τζέιμς Ουόλφενσον, πάει πιο πέρα: *«Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, δεκάδες χιλιάδες παιδιά επιπλέον θα πεθάνουν παντού στον κόσμο, ενώ περίπου 10 εκατομμύρια άλλοι άνθρωποι κινδυνεύουν να βρεθούν κάτω από το κατώφλι της φτώχειας, με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα για να ζήσουν, εξαιτίας των τρομοκρατικών επιθέσεων»*⁽³⁾. Η θλιβερή αυτή πρόβλεψη, άξια ενός «αντι-παγκοσμιοποιητή», δείχνει πόσο πραγματική οπισθοδρόμηση αποτελεί η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, η οποία και μεταφράζεται σε αυξημένη εξάρτηση.

Για ένα μεγάλο τμήμα των χωρών του «Νότου» και της «Ανατολής», η οικονομική συγκυρία είναι απλώς το αντικατόπτρισμα, με ελάχιστο ετεροχρονισμό, της συγκυρίας των ιμπεριαλιστικών χωρών. Με άλλα λόγια, η αυτόνομη αναπτυξιακή τους ικανότητα, που θα στηριζόταν στην ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, είναι περίπου μηδέν. Η δυνατότητα ανάπτυξης υποτάσσεται πλήρως στην ικανότητα να έχουν καταλάβει κάποιο «κομμάτι» της παγκόσμιας αγοράς. Όσο για τις χώρες που εξαρτώνται από τις τιμές των πρώτων υλών, αυτές έχουν να υποστούν και την τάση υποχώρησης των πόρων τους. Μόνο οι χώρες που παράγουν πετρέλαιο μπορούν να επωφεληθούν από τη συγκυρία, κατά τις φάσεις αύξησης των τιμών, αλλά αυτό καταλήγει σε μια χαοτική και ασταθή λειτουργία των χωρών αυτών. Η Αργεντινή⁽⁴⁾ προσφέρει το οριακό παράδειγμα αυτών των απορρυθμίσεων, αλλά τί να πούμε και για την κατάσταση της Ιαπωνίας, που βρίσκεται σε στασιμότητα εδώ και 10 χρόνια, και για όλες αυτές τις χώρες που απλώς ταλαντεύονται μεταξύ εξάρτησης και περιθωριοποίησης απέναντι στις μεγάλες δυνάμεις;

Η θλιβερή αυτή συγκυρία συνοδεύεται από μια γενικευμένη αμφισβήτηση της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης. Είδαμε την πολύ απαισιόδοξη σκοπιά της Παγκόσμιας Τράπεζας. Μπορούμε να προσθέσουμε το εντυπωσιακό ντοσιέ του The Economist, της 27^{ης} Σεπτεμβρίου. Το υπερ-φιλελεύθερο

αυτό περιοδικό δεν απαρνείται τις πεποιθήσεις του, αλλά προτείνει μια πολύ αμυντική υποστήριξή τους, της οποίας πολύ καλό παράδειγμα δίνει ο τίτλος ενός από τα άρθρα του: *«Οι αντι-παγκοσμιοποιητές βλέπουν τη Συναίνεση της Ουόσινγκτον σαν μια συνομωσία με στόχο τον πλουτισμό των τραπεζιτών. Δεν έχουν απόλυτα άδικο»*.

Αυτή η απώλεια νομιμοποίησης δεν είναι, ούτε αυτή, προϊόν της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Είναι πολύ μακρύς ο κατάλογος των χωρών που επλήγησαν από πολύ σκληρές περιοδικές κρίσεις και που αποδίδουν, επομένως, μια πολύ χαοτική χροιά στις οικονομίες: Μεξικό, Αργεντινή, Κορέα, Ταϊλάνδη, Ρωσία, Αργεντινή και πάλι. Γίνεται προφανές ότι λίγες μόνο χώρες καταφέρνουν να τη βγάλουν καθαρή από τα παιχνίδια της παγκοσμιοποίησης και η Ευρώπη αρχίζει να ανακαλύπτει πως η παρένθεση της ωραιοποίησής της καταρρέει. Το ευρώ θα γίνει, αλλά όλες οι καμπάνιες δημοσιότητας δεν θα καταφέρουν να πείσουν τους εργαζόμενους των χωρών της ότι πρέπει να περιμένουν το ο,τιδήποτε από αυτό. Η Γερμανία, το μοντέλο αυτό της νομισματικής αυστηρότητας, λειτουργεί στο ραλαντί και εξακολουθεί να μην καταφέρνει να απορροφήσει την ενοποίησή της, αυτή τη *«νίκη επί του κομμουνισμού»*. Όσο για τις ΗΠΑ, το Ελντοράντο της νέας οικονομίας ή ακόμα και τη *«Νέα χρυσή εποχή»*, είδαν να τους επανέρχεται η ύφεση, πριν ακόμα χτυπηθούν στην καρδιά της δύναμής τους.

Ακόμα και η άμεση απάντηση στα πλήγματα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου παίρνει τη μορφή αυτοκριτικής. Στο εσωτερικό, είναι αυθόρμητα κεϋνσιανή, σχεδόν ρουζβελτική, και σβήνει με μια μολυβιά το στόχο του δημοσιονομικού πλεονάσματος. Στο διεθνές επίπεδο, οι ΗΠΑ ανακαλύπτουν, κάπως αργά, ότι η ακραία χρηματιστηριακή φιλελευθεροποίηση επέτρεψε μια διευκολυμένη αλληλοδιείσδυση μεταξύ παράνομης και πραγματικής οικονομίας. Λίγους μόλις μήνες πριν, είχαν σαμποτάρει τη συνάντηση που οργάνωνε ο ΟΟΣΑ για το ζήτημα αυτό και ο σημερινός υπουργός τους των οικονομικών, ο Paul O'Neil, προειδοποιούσε όσους θέλαν να πειράξουν την επικυριαρχία των κρατών με πρόσχημα την καταπολέμηση του βρώμικου χρήματος και των αμφίβολων φορολογικών πρακτικών⁽⁵⁾.

Οι πολιτικές συντεταγμένες της νέας φάσης

Η πιο πιθανή προοπτική, σήμερα, είναι μια αργή βύθιση της παγκόσμιας οικονομίας που θα συνοδεύεται από έντονες υφέσεις στους πιο αδύναμους κρίκους της, ιδιαίτερα στο Νότο. Η νέα αυτή φάση, για μια ακόμα φορά, δεν δημιουργήθηκε στις 11 Σεπτεμβρίου, αλλά εγγράφεται στις τάσεις που λειτουργούν σε όλη την τελευταία δεκαετία. Το ακριβές της προφίλ θα εξαρτηθεί, τελικά, από πολιτικές μεταβλητές που αφορούν κυρίως την Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Το ζήτημα του αν η Ευρώπη θα μπει σε ύφεση ή απλώς θα επιβραδυνθεί εξαρτάται από το βαθμό δογματισμού των διεξαγόμενων πολιτικών. Αλλά το κλειδί της κατάστασης βρίσκεται στη θέση της κυρίαρχης δύναμης των ΗΠΑ. Αυτό που εισάγει η 11^η Σεπτεμβρίου είναι η ανανεωμένη δυνατότητα για τον κυρίαρχο ιμπεριαλισμό να αποφύγει την ύφεση σε όλη της τη δυνητική έκταση, χάρη σε έναν κεϋνσιανισμό στρατιωτικού τύπου (ανάλογου από αυτή τη σκοπιά με τον ρηγκανισμό), του οποίου η βιωσιμότητα θα στηρίζεται σε μια χρηματοδότηση που θα έχει επιβληθεί στους εταίρους τους σε όλο τον κόσμο, με άξονα γεωπολιτικές θεωρήσεις (κάπως όπως και κατά τον πόλεμο του Κόλπου).

Αντίθετα από τις θέσεις του Νέγκρι για την πλανητική αυτοκρατορία⁽⁶⁾, το σενάριο αυτό συνεπάγεται

μια επαν-επικέντρωση των ΗΠΑ στα συμφέροντα των δικών τους καπιταλιστών και στη δική της παραγωγική μηχανή. Η ενδεχόμενη ανάκαμψη θα γινόταν με τέτοιο άξονα ώστε δεν θα οφελούσε τον ανταγωνισμό. Κάπως ανάλογα και οι ειδικοί της Παγκόσμιας Τράπεζας φοβούνται, και δικαίως, ότι η μακροχρόνια δανειστική της δυνατότητα θα συρρικνωθεί και θα επικεντρωθεί κατά προτεραιότητα στις χώρες που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν σαν σκυτάλη για τις επιχειρήσεις αντιποίνων που θα αναλάβουν οι ΗΠΑ. Και, αντανakλαστικά, αυτό θα είχε σαν συνέπεια να θέσει μια ολόκληρη σειρά χωρών σε μια κατάσταση όπου θα πρέπει να ξανα-ορίσουν μια πολιτική που να εξασφαλίζει καλύτερη συνοχή μεταξύ των συμφερόντων του καπιταλισμού γενικά και των συμφερόντων των δικών τους εθνικών καπιταλιστών. Τα κράτη θα ξανάβρισκαν σε μια τέτοια κατάσταση έναν νέο λόγο οικονομικής παρέμβασης. Στην περίπτωση της Ευρώπης, δεν είναι αδύνατον το λεπτό αυτό πέρασμα να δώσει την ώθηση για μεγαλύτερο συντονισμό και για ανάδυση ενός ευρωπαϊκού καπιταλισμού που να συλλαμβάνεται πραγματικά σαν τέτοιος. Αλλά μια τέτοια γέννηση κινδυνεύει να είναι δύσκολη, γιατί θα διεξαχθεί σε ένα περιβάλλον που θα ευνοεί την ανάδυση των αντιφάσεων μεταξύ καπιταλισμών που πλήττονται άνισα από τη συγκυριακή μεταστροφή. Από την άποψη αυτήν, ο γερμανικός καπιταλισμός έχει ήδη χάσει την πρωτοκαθεδρία του, τόσο νομισματικά όσο και χρηματοπιστωτικά, ενώ η Μεγάλη Βρετανία θα έχει όλο και περισσότερο την τάση να σφίξει την παραδοσιακή της σχέση με τις ΗΠΑ.

Η νέα φάση που ανοίγει θα πρέπει ταυτόχρονα να οξύνει τον αντιφατικό χαρακτήρα του θριάμβου του καπιταλισμού. Με μια έννοια, ο καπιταλισμός θριάμβευσε, αφού πέτυχε περίπου ό,τι ήθελε. Πάγωμα μισθών, απελευθέρωση, ιδιωτικοποίηση, ελαστικοποίηση είναι οι μεγάλες τάσεις που δουλεύουν στον κόσμο. Το κεφάλαιο αναδιαρθρώνεται όπως θέλει και βγάζει όλο και πιο σημαντικά κέρδη. Αλλά η νίκη αυτή έχει το αντίτιμό της, γιατί ο καπιταλισμός δεν έχει πλέον δικαιολογίες για τη χαοτική, οπισθοδρομική και άνιση λειτουργία του. Η δεκαετία ανάπτυξης των ΗΠΑ, όπως και η ανάκαμψη των τελευταίων χρόνων στην Ευρώπη, δεν οδήγησαν σε καλύτερη κατανομή του πλούτου, ούτε σε διάχυση της κοινωνικής προόδου. Αντίθετα. Οι επιτυχίες αυτές εξακολουθούν να έχουν πάντα για αντίτιμο πρόσθετους περιορισμούς για τη μεγάλη πλειοψηφία των εργαζόμενων του πλανήτη.

Μετά την κρίση, η ιδέα που κατά πολύ κυριάρχησε ήταν ότι πρέπει να εξυγιανθεί η οικονομία, για να μπορέσει να ξανα-ξεκινήσει σε νέες βάσεις. Το σχήμα αυτό έχει πάψει να λειτουργεί: οι μισθωτοί βρίσκονται απέναντι σε έναν καπιταλισμό που είναι πεπεισμένος ότι όλες οι παραχωρήσεις που του έχουν γίνει είναι πλέον κεκτημένα του που πρέπει μάλιστα να τα σπρώξει ακόμα περισσότερο. Καμία μετριοπάθεια στην πείνα του κέρδους, για να αντισταθμίσει τη μετριοπάθεια των μισθών! Κατά συνέπεια, το ζήτημα δεν είναι πλέον πόσο χρόνο πρέπει να υπομείνει κανείς πριν υπάρξει ανάκαμψη. Αυτή ήρθε και τίποτα δεν άλλαξε για τη μοίρα της πλειοψηφίας. Το μάθημα έχει ακουστεί: η κατάσταση των μισθωτών δεν μπορεί να βελτιωθεί παρά μόνο με την πίεση που θα καταφέρουν να ασκήσουν για να προωθήσουν τις διεκδικήσεις τους. Νά γιατί, μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα είναι πολύ πιο δύσκολο να γίνουν αποδεκτές οι συνοδευτικές πολιτικές της αντιστροφής της συγκυρίας. Στη Γαλλία, οι τελευταίοι κοινωνικοί αγώνες ωθούνται από μια σχεδόν ηθική άρνηση των απολύσεων στις επιχειρήσεις που βγάζουν κέρδη. Η πλειοψηφική αυτή άρνηση διαγράφει την προοπτική μιας άλλης νομιμοποίησης, αντίστροφης από του κεφαλαίου, που δεν είναι πλέον δυνατόν να εξουδετερωθεί με εκκλήσεις για συμβιβασμό. Οι

εκμεταλλευόμενοι έμαθαν, και σε μαζική κλίμακα, ότι ο καπιταλισμός είναι ανίκανος για αυθόρμητες αναδιανομές και ότι δεν θα πάρουν παρά μόνο αυτό που θα καταφέρουν οι ίδιοι. Αυτή η απογύμνωση θα πρέπει να διευκολύνει το πέρασμα από τους αγώνες αντίστασης και υπεράσπισης των περασμένων κεκτημένων προς τη διατύπωση νέων δικαιωμάτων. Η εκμάθηση της γυμνής βανυσότητας του καπιταλισμού θα πρέπει να οδηγήσει στο σχηματισμό ενός διεθνούς συνασπισμού, όπου τα νέα κοινήματα και οι νέοι κοινωνικοί φορείς θα έρθουν να αναζωογονήσουν το παραδοσιακό εργατικό κίνημα. Η προοπτική αυτή εντάσσεται απολύτως στις δυνατότητες που ανοίξει από τη νέα αυτή φάση του καπιταλισμού, έστω και αν τα επακόλουθα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ανακατώσουν προσωρινά την προοπτική αυτή.

Για πότε το νέο μακρόχρονο κύμα;

Δεν υπάρχει πλέον καμία αμφιβολία για την αντιστροφή του κύκλου. Όσο για την μετέπειτα εξέλιξη, μπορούμε να συμπεκνώσουμε τις κύριες υποθέσεις μας με τον εξής τρόπο. Η μεγάλη καταστροφή που θα ακολουθούσε την πορεία ενός τεράστιου χρηματιστηριακού κράχ, που θα το ακολουθούσε μια παγκόσμια ύφεση, είναι ελάχιστα εύλογη, για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι η χρηματιστηριακή κατάρρευση έχει δυσκολέψει από την απουσία εναλλακτικών λύσεων για τους θεσμικούς επενδυτές, οι οποίοι δεν έχουν άλλες δυνατότητες από το να αγοράζουν τίτλους, στη θέση άλλων τίτλων: όμως δεν έχουν τη διάθεση να βγουν τελείως από την αγορά. Αυτό συγκροτεί ένα όριο, κάτω από το οποίο οι τιμές μάλλον δεν πρόκειται να πέσουν. Οι τελευταίες έχουν, άλλωστε, κάνει ήδη ένα μεγάλο τμήμα του δρόμου που τις οδηγεί στο να ξανακολλήσουν στην πραγματικότητα, στα *fundamentals* -όπως λένε. Ο δεύτερος λόγος είναι πως οι διεθνείς αστικές τάξεις απέδειξαν, τα τελευταία χρόνια, ότι ξέρουν να αντιδρούν συντονισμένα και ότι δεν διστάζουν να εφαρμόσουν ακριβώς τα εργαλεία (ένεση ρευστότητας, συναλλαγματικούς ελέγχους, κλπ.) που οι ίδιες τα καταδικάζουν κατηγορηματικά σε «τρέχουσα» περίοδο.

Μια ορισμένη επαναρρύθμιση των αγορών δεν μπορεί, εξάλλου, να αποκλειστεί, εάν οι κρίσεις ακολουθούν η μία την άλλη με πολύ γρήγορη διαδοχή. Όλα αυτά δεν μπορούν καθόλου να αποτελέσουν υποχώρηση από τις αντικαπιταλιστικές μας θέσεις, γιατί οι τελευταίες δεν ανάγονται σε προαναγγελία του μεγάλου κραχ. Αντίθετα, αναπτύσσονται πάνω στη βάση μιας κριτικής της «κανονικής» λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος και καθόλου πάνω στη βάση της προσεχούς του κατάρρευσης. Από συμμετρική άποψη, η σημερινή καμπή θέτει σε αμφισβήτηση την ιδέα ότι θα είχαμε μπει σε μια νέα επεκτατική φάση, σε ένα νέο μακρόχρονο κύμα, ή σε ένα νέο κύκλο Κοντράτιεφ. Προφανώς, η σημερινή περίοδος δεν είναι μια περίοδος έντονης και τακτικής συσσώρευσης, βιώσιμης ανάπτυξης και αναδιανομής προς τους μισθωτούς των κερδών παραγωγικότητας. Οι οικονομικοί κύκλοι, όχι μόνο δεν απορροφούνται, αλλά είναι όλο και πιο έντονοι και γρήγοροι στη διαδοχή τους. Βέβαια, ο καπιταλισμός διαθέτει ένα συνολικό μοντέλο, το οποίο ορίζει μια «*νέα παραγωγική τάξη*»⁽¹⁾, αλλά αυτή είναι από τη φύση της οπισθοδρομική και θεμελιώνεται σε μια άνιση αναδιανομή του πλούτου. Αυτό, βέβαια, δεν θα ενοχλούσε και πολύ το κεφάλαιο, εάν το χαρακτηριστικό αυτό δεν οδηγούσε σε μία αστάθεια της ανάπτυξης και δεν ερχόταν να διαβρώσει τα ιδεολογικά θεμέλια της κυριαρχία του, σε τέτοιο βαθμό που δεν πρέπει να το υποτιμήσουμε. Αυτό για το οποίο θα πρέπει να είμαστε σίγουροι, πάντως, είναι ότι ο σημερινός τρόπος

λειτουργίας του καπιταλισμού είναι από τη φύση του αντικοινωνικός και ότι οι μελλοντικές του επιτυχίες είναι ακριβώς ανάλογες της ικανότητάς του να επιβάλει ένα μοντέλο θεμελιωμένο σε αυξανόμενες ανισότητες. Και μόνο αυτό θα αρκούσε για να είναι κανείς αντικαπιταλιστής.

Michel Husson

Inprecor, no 463, Οκτώβρης 2001

Μετάφραση από τα γαλλικά, για το Σπάρτακο 62: Τ.Αναστασιάδης

Σημειώσεις

- (1) Michel Aglietta, *Le capitalisme de demain*, Note de la Fondation Saint-Simon, 1998.
- (2) Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις 12 Σεπτεμβρίου 2001.
Βλ. http://europa.eu.int/comm/employment_social/empl&esf/news/emplpack2001_fr.htm .
- (3) « La pauvreté en augmentation au lendemain des attentats terroristes aux Etats-Unis », ανακοίνωση τύπου της Παγκόσμιας Τράπεζας, 1^η Οκτωβρίου 2001.
βλ. <http://lnweb18.worldbank.org/news/pressrelease.nsf/> .
- (4) Βλ. Eduardo Lucita, «Crise et reorganisation du mouvement social», *Inprecor* no 461/462 Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2001.
- (5) Βλ. Babette Stern, “Paradis fiscaux: desaccord entre les Etats-Unis et l’OCDE”, *Le Monde*, 16 Μαΐου 2001.
- (6) Βλ. Michael Hardt και Toni Negri “La multitude contre l’Empire”, *Contre Temps* no 2, Σεπτέμβριος 2001, Edition Textuel, Παρίσι.
- (7) Βλ. Henri Wilno “Un nouvel ordre productif?”, *Inprecor* no 451, Οκτώβριος 2000.